

основних мотивів вибору підприємницької діяльності підприємці відносять: бажання забезпечити високий рівень доходу, прагнення до власної свободи та бажання реалізувати власні задуми.

Отже, існує певна *узгодженість* у когнітивному та поведінковому компонентах діяльності опитаних підприємців.

2. Аналіз *позитивних сторін* підприємницької діяльності показав, що опитані респонденти найбільше цінують у своїй діяльності власну незалежність та самостійність, можливість отримання прибутку і самореалізації, що також співвідноситься із даними, які стосуються оцінки підприємцями змісту та мотивів підприємницької діяльності.

Щодо *негативних сторін* підприємницької діяльності, то вони представлені нестабільністю, ризиком, конкуренцією, якими характеризується підприємницька діяльність, а також відсутністю підтримки держави в різних питаннях, недостатньо комфортними умовами праці, що обумовлює виникнення негативних емоцій та станів у підприємців.

3. Отримані дані варто враховувати в ході психологічної підготовки підприємців до здійснення підприємницької діяльності та надання їм психологічних консультативних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналитический отчет по результатам социологического исследования «Женщины Донечины и малое предпринимательство» / Л.А. Гороява, Н.П. Борецкая, О.В. Ивашенко. – Донецк : ИГП НАП Украины, 1999. – 92 с.
2. Акперов И.Г. Психология предпринимательства : учеб. пособ. / И.Г. Акперов, Ж.В. Масликова. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 544 с.
3. Варналій З.С. Основи підприємництва : навч. посіб. / З.С. Варналій. – К. : Знання-Прес, 2006. – 350 с.
4. Винославська О.В. Етична мотивація американських та українських професіоналів бізнесу / О.В. Винославська // Зміни у свідомості українського суспільства на зламі тисячоліть. – К. : ВД «КМ Академія», 2001. – С. 167–175.
5. Данчева О.В. Практична психологія в економіці та бізнесі / О.В. Данчева, Ю.М. Швалб. – К. : Лібра, 1999. – 270 с.
6. Дейнека О.С. Экономическая психология / О.С. Дейнека. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. – 160 с.
7. Дракер П.Ф. Управление, нацеленное на результаты / П.Ф. Дракер. – М. : Технологическая школа бизнеса, 1994. – 200 с.
8. Журавлев А.Л. Деловая активность предпринимателей: методы оценки и воздействия / А.Л. Журавлев. – М. : РАН ; Ин-т психологии, 1995. – 58 с.
9. Завьялова Е.К. Психология предпринимательства : учеб. пособ. / Е.К. Завьялова, С.Т. Посохова. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2004. – 296 с.
10. Карамушка Л.М. Мотивація підприємницької діяльності : монографія / Л.М. Карамушка, Н.Ю. Худякова. – К. – Львів : Сполом, 2011. – 208 с.
11. Карамушка Л.М. Психологічна готовність підприємців до професійної діяльності як чинник розвитку підприємницьких організацій / Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер // Соціальна психологія. Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова / за ред. Ю.Ж. Шайгородського – 2010. – №1. – С. 63–76.
12. Карамушка Л.М. Формування команди як фактор забезпечення конкурентоздатності підприємців / Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології. Том 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка ; за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К., 2005. – Вип. 15. – С. 55–61.
13. Креденцер О.В. Аналіз основних психологічних ознак підприємницької діяльності сфери торгівельного бізнесу / О.В. Креденцер // Актуальні проблеми психології. Том 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка ; за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К., 2010. – Ч. 25–26. – С. 320–329.
14. Кулаковський Т.Ю. Психологічні чинники розвитку здібностей до підприємництва : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10 / Т.Ю. Кулаковський. – К., 2010.
15. Лагодзинська В.І. Рівень розвитку когнітивного компонента психологічної готовності підприємців до ведення ділових переговорів / В.І. Лагодзинська // Актуальні проблеми психології. Том 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка ; за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К., 2010. – Ч. 25–26. – С. 329–338.
16. Ложкін Г. Економічна психологія : навч. посіб. / Г. Ложкін, В. Камаровська, Н. Воленюк. – К. : Професіонал, 2008. – 464 с.
17. Пачковський Ю.Ф. Соціопсихологія підприємницької діяльності і поведінки / Ю.Ф. Пачковський. – Львів : Світ ; ЛОСНМІО, 2000. – 272 с.
18. Позняков В.П. Региональные особенности психологических отношений российских предпринимателей к своей деятельности / В.П. Позняков // Социально-психологические исследования руководства и предпринимателей. – М. : ИП РАН, 1999. – 84 с.
19. Хизрич Р. Предпринимательство, или Как завести собственное дело и добиться успеха / Р. Хизрич, М. Питерс. – М. : Прогресс, 1992. – 160 с.
20. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

УДК 316.6 : 33

ОЦІНКА СТУДЕНТАМИ РОЛІ ГРОШЕЙ У ЇХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Л.М. Карамушка

*член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор,
завідувачка лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*

О.Г. Ходакевич

аспірантка лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

У статті проаналізовано особливості оцінки студентами ролі грошей у їх життєдіяльності. Показано значення грошей як засобу задоволення життєво важливих потреб студентів, їх саморозвитку, надання допомоги людям, здійснення розваг тощо. Розкрито вплив соціально-демографічних (вік, стать студентів), організаційно-професійних (рік навчання студентів у вищому навчальному закладі), соціально-економічних (соціальне походження студентів, майновий статус їх сім'ї) та особистісних (загальножиттєва та робоча спрямованість студентів, їх ставлення до грошей, орієнтація на процес праці та орієнтація на заробляння грошей) чинників на оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності.

Ключові слова: вищі навчальні заклади; студенти; оцінка студентами ролі грошей; чинники оцінки студентами ролі грошей у їх життєдіяльності.

В статті проаналізовані особливості оцінки студентами ролі денег в їх життєдіяльності. Показано значення денег як способу задоволення життєво важливих потребностей студентів, їх саморозвитку, оказання допомоги людям, здійснення розвлечень і т.п. Раскрыто влияние социально-демографических (возраст, пол студентов), организационно-профессиональных (год обучения студентов в высшем учебном заведении), социально-экономических (социальное происхождение студентов, экономический статус их семьи) и личностных (общежитейская и рабочая направленность студентов, их отношение к деньгам, ориентация на процесс труда и ориентация на зарабатывание денег) факторов на оценку студентами роли денег в их жизнедеятельности.

Ключевые слова: высшие учебные заведения; студенты; оценка студентами роли денег в их жизнедеятельности; факторы оценки студентами роли денег в их жизнедеятельности.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема психології грошей виступає однією із актуальних проблем економічної психології в зарубіжній психології [3; 10; 11]. Зазначена проблема почала привертати увагу російських [1; 10] та українських [4; 5; 6; 9] учених у період соціальних трансформацій, які спостерігаються в пострадянських країнах протягом останніх двадцяти років. У цих працях розкрито сутність грошей, їх роль в економічній соціалізації особистості, показано ставлення до грошей різних соціальних груп тощо.

Разом із тим, не достатньо дослідженими є питання, які стосуються оцінки студентами ролі грошей у їх життєдіяльності та чинників, які впливають на таку оцінку.

Виходячи із актуальності проблеми та її недостатньої розробленості, нами визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності.
2. Проаналізувати взаємозв'язок між оцінкою студентами ролі грошей у їх життєдіяльності та соціально-демографічними, соціально-економічними та організаційно-професійними характеристиками студентів.
3. Проаналізувати взаємозв'язок між оцінкою студентами ролі грошей у їх життєдіяльності та особистісними характеристиками студентів.

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження було проведено у 2010–2011 рр. серед низки вищих навчальних закладів України. У дослідженні взяло участь усього 314 студентів (1 курс – 38,3%, 3 курс – 31,0, 5 курс – 30,7%). 22,7% оволодівали гуманітарною спеціальністю, 32,3% – технічною, 36,4% – економічною та 8,6% – іншими спеціальностями. 66,5% студентів навчалися за державні кошти, 33,5% – за рахунок власних коштів.

Серед опитаних студентів було 50,3% хлопців і 40,9% дівчат. За віковим складом студенти були розподілені таким чином: від 16 до 18 років – 30,9%; від 19 до 20 років – 36,%; понад 20 років – 32,8%.

Щодо соціального походження, то студенти утворили такі групи: із селян – 7,1%; із робітників – 42,6%; із службовців – 35,9%; із підприємців – 14,4%. За майновим статусом студенти були розподілені таким чином: високий майновий статус – 4,2%; середній – 81,7%; низький – 14,1%.

Для вивчення чинників, які впливають на ставлення студентів до грошей, та вивчення соціально-демографічних, соціально-економічних та організаційно-професійних характеристик студентів використовувалася авторська анкета «Мое ставлення до грошей».

Для вивчення особистісних характеристик студентів використовувалися такі методики: «Діагностика мотиваційної структури особистості» В. Мільмана [2]; «Тест-опитувальник для дослідження мотивації досягнення» А. Мехрабіана [2]; методика «Дослідження установок «праця-гроші» О. Потьомкіної [8]; «Багатофакторний опитувальник Money Attitude Scale» (MAS, A. Furnham, 1984) [11]; «Тест-опитувальник суб'єктивної локалізації контролю» (СЛК) С. Пантелеєва, В. Століна [7].

Статистична обробка даних здійснювалася із використанням комп'ютерної програми SPSS (версія 13).

Дослідження виконано в рамках наукового проекту лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Психологічні засади забезпечення організаційного розвитку» (2008–2012 рр., науковий керівник – проф. Л.М. Карамушка).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

1. Оцінка студентами ролі грошей у їх життєдіяльності

На *першому етапі дослідження* аналізувалися оцінки студентами ролі грошей у їх життєдіяльності.

Як показало дослідження, відповіді студентів стосовно оцінки ними ролі грошей у їх життєдіяльності за змістом та кількісним вираженням можна розподілити на кілька груп (див. *табл. 1*).

Першу групу утворили відповіді, які стосуються, насамперед, оцінки грошей як засобу задоволення власних життєво важливих потреб студентів. На таку роль грошей вказала більшість опитаних студентів (78,0%). Скоріше за все, мова йде про задоволення базових потреб студентів (в житлі, їжі, одязі, транспорті тощо), які є *природними* для всіх людей, і студенти в цьому не є виключенням. З урахуванням того, що велика кількість студентів не мають самостійного матеріально-фінансового забезпечення, а залежать від батьків, а також те, що значна частина їх проживає окремо від батьків, в інших містах, то значущість цієї групи потреб і, відповідно, роль грошей у їх задоволенні є достатньо значущою.

Також до цієї групи, з деяким меншим вираженням, належать відповіді студентів, які стосуються оцінки грошей як засобу задоволення *потреби в саморозвитку* (отримання освіти, придбання книг, відвідування театрів, музеїв), як бачимо, дві третини опитаних студентів (67,4%) вказали на значущість такої ролі грошей. З урахуванням того, що студентський вік можна розглядати як найбільш сенситивний для саморозвитку, принаймні стосовно отримання освіти, то ця група потреб і роль грошей у їх задоволенні теж є, на наш погляд, адекватною.

Оцінка студентами ролі грошей у їх життєдіяльності (у % від загальної кількості опитаних)

Фактори	%
Для задоволення власних життєво важливих потреб	78,0
Для саморозвитку (отримання освіти, придбання книг, відвідування театрів, музеїв)	67,4
Для допомоги близьким	57,8
Для розваг (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями)	42,2
Для допомоги іншим людям	21,4

До *другої групи* належать відповіді, які стосуються оцінки грошей як засобу *допомоги людям*: близьким людям (57,8%) та іншим (не близьким) людям (21,4%). Звертає увагу на себе той факт, що оцінка студентами грошей для допомоги близьким людям більше ніж удвічі переважає оцінку студентами грошей для допомоги іншим людям. Це можна, з одного боку, пояснити, на наш погляд, тим, що альтруїстичні потреби в цілому виражені не «дуже яскраво» в нашому суспільстві в силу наявності матеріально-фінансових проблем у більшості населення. З іншого боку, студенти, як одна із найменш забезпечених в матеріально-фінансовому аспекті категорія населення, скоріше за все, не можуть проявляти альтруїстичні установки достатньою мірою в силу свого низького матеріально-фінансового статусу. Разом із тим, посилення *альтруїстичних установок* студентів, з урахуванням їх реальних матеріально-фінансових можливостей, повинно складати, як нам здається, одним із напрямків формування адекватної оцінки студентами ролі грошей у їх життєдіяльності.

І *третьої групи* утворили відповіді студентів, які стосуються оцінки грошей як засобу задоволення *потреби в розвагах* (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями). На значущість такої ролі грошей вказало трохи майже половина опитаних студентів (42,2%). Наявність цієї потреби є, на наш погляд, цілком природною, що можна пояснити, з одного боку, тим, що більшість студентів є «вільними» людьми, тобто не мають ще власних сімей, відповідно, не мають додатковою відповідальності за розв'язання побутових проблем, виховання дітей тощо, що потребує відповідних матеріально-фінансових та часових витрат. З іншого боку, саме юнацький вік, з його емоційним «запалом», потребує спілкування та взаємодії з друзями. Разом із тим, бачимо, що лише приблизно половина студентів розглядає цю потребу у використанні грошей, що свідчить про те, що потреба в розвагах все ж таки не є пріоритетною, оскільки її реалізація потребує значних матеріально-фінансових витрат.

В цілому, отримані дані свідчать, на наш погляд, про *достатньо адекватну оцінку* студентами ролі грошей у їх життєдіяльності (з необхідністю посиленням деяких альтруїстичних тенденцій в оцінці ролі грошей).

2. Взаємозв'язок між оцінкою студентами ролі грошей у їх життєдіяльності та соціально-демографічними, соціально-економічними і професійно-організаційними характеристиками студентів

Другий етап дослідження був спрямований на вивчення взаємозв'язку між оцінкою студентами ролі грошей у їх життєдіяльності та соціально-демографічними, соціально-економічними і професійно-організаційними характеристиками студентів. Зазначені характеристики були названі нами як «зовнішні», оскільки стосувались певних «статусних» характеристик студентів у певному соціальному середовищі.

Проаналізуємо, насамперед, **вплив соціально-демографічних характеристик студентів** (вік, стать, сімейний стан та склад сім'ї студентів) на значущість для них чинників, які впливають на їх ставлення до грошей (див. *табл. 2*).

Результати дослідження, наведені в *табл. 2*, свідчать про вплив **віку, та статі** на оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності.

Слід зазначити, що найбільш «рельєфно» із названих соціально-демографічних чинників простежується **вплив статі** (він спостерігається по трьох із п'яти параметрів оцінки грошей).

Так, виявлено вплив **статі** на оцінку студентами грошей у їх життєдіяльності як засобу: «для саморозвитку (отримання освіти, придбання книг, відвідування театрів, музеїв)» ($r_s=0,120$, $p<0,05$); «для допомоги близьким» ($r_s=0,145$, $p<0,05$) та «для розваг (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями)» ($r_s=-0,112$, $p<0,01$). Причому, в перших двох випадках тут спостерігається прямий зв'язок, а в останньому – зворотний зв'язок.

Таблиця 2

Взаємозв'язок між оцінкою студентами ролі грошей у їх життєдіяльності та соціально-демографічними характеристиками студентів

Оцінка студентами ролі грошей у їх життєдіяльності	Соціально-демографічні характеристики (коефіцієнт кореляції (r_s))			
	Вік	Стать	Сімейний стан	Склад сім'ї
Для задоволення власних життєво важливих потреб	0,020	-0,11	-0,47	0,12
Для саморозвитку (отримання освіти, придбання книг, відвідування театрів, музеїв)	0,038	<u>0,120*</u>	0,035	0,033
Для допомоги близьким	0,021	<u>0,145*</u>	-0,040	-0,088
Для розваг (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями)	<u>-0,171**</u>	<u>-0,112*</u>	0,070	0,021
Для допомоги іншим людям	0,036	-0,036	0,008	-0,005

** $p<0,01$; * $p<0,05$

Суть виявленого зв'язку полягає в тому, що дівчата більше, порівняно з хлопцями, оцінюють гроші як засіб саморозвитку та допомоги близьким, та менше, порівняно з хлопцями, оцінюють гроші як засіб для розваг.

Щодо оцінки грошей як засобу задоволення власних потреб та допомоги іншим, то статично значущих відмінностей тут не виявлено.

Щодо впливу *віку*, то виявлено, що з віком зменшується кількість студентів, які оцінюють гроші як засіб задоволення *потреби в розвагах* (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями) ($r_s = -0,171$, $p < 0,01$). Це можна пояснити тим, що в міру активної соціалізації студентів у різних сферах їх життєдіяльності (бажання отримати роботу, фінансово-економічну незалежність від батьків, створення власної сім'ї тощо), а не лише у сфері дозвілля, студенти починають переосмислювати роль грошей у їх життєдіяльності.

Дослідження не виявило впливу *сімейного стану та складу сім'ї* студентів на оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності.

Далі звернемося до даних, які стосуються впливу **соціально-економічних характеристик студентів** (соціальне походження студентів та майновий статус родини) на оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності (див. *табл. 3*).

Таблиця 3

Взаємозв'язок між оцінкою студентами ролі грошей у їх життєдіяльності та соціально-економічними характеристиками

Оцінка студентами ролі грошей у їх життєдіяльності	Соціально-економічні характеристики (коефіцієнт кореляції (r_s))	
	Соціальне походження	Майновий статус родини
Для задоволення власних життєво важливих потреб	-0,103	0,014
Для саморозвитку (отримання освіти, придбання книг, відвідування театрів, музеїв)	0,015	-0,029
Для допомоги близьким	-0,022	0,001
Для розваг (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями)	<u>0,119*</u>	<u>-0,160**</u>
Для допомоги іншим людям	0,059	-0,115

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

У процесі дослідження статистично значущі зв'язки між оцінкою студентами ролі грошей як *засобу для розваг (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями)* і соціальним походженням студентів ($r_s = 0,119$, $p < 0,05$) та майновим статусом родини ($r_s = -0,160$, $p < 0,01$). Причому, у першому випадку спостерігається прямий зв'язок, а в другому – зворотний зв'язок.

Суть виявлених зв'язків проявляється в наступному.

Що стосується впливу *соціального походження*, то тут виявлена така закономірність: в міру «підвищення статусу» соціального походження (від селян, робітників, службовців до підприємців) оцінка ролі грошей як засобу для розваг зростає. Тобто підвищення соціального статусу сприяє підвищенню оцінки ролі грошей як засобу розваг, що, з одного боку, на наш погляд, обумовлюється зростанням матеріально-фінансових можливостей студентів, а, з іншого, у зв'язку з можливістю більш активного включення студентів у процеси соціалізації, зростанням розуміння того, що сфера проведення вільного часу та розваг відіграє теж важливу роль у життєдіяльності людини.

Вплив такого чинника, як *«майновий статус родини»*, проявляється в тому, що зі зменшенням рівня майнового статусу родини оцінка грошей як засобу для розваг знижується. Це знову ж таки можна пояснити, як нам здається, зниженням матеріально-фінансових можливостей студентів.

Отже, можна зробити висновок, що для розширення оцінки студентами ролі грошей у життєдіяльності особистості, а також розширення сфер активності особистості важливим є підвищення майнового статусу та соціальне походження родини.

Що стосується оцінки студентами іншим аспектів ролі грошей у їх життєдіяльності, то *статистично значущих зв'язків не виявлено*.

І, насамкінець, проаналізуємо дані, які стосуються впливу **організаційно-професійних характеристик студентів** (рік навчання, тип освіти, оплата навчання) на оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності

У процесі дослідження статистично значущий зв'язок виявлено лише за одним показником, тому ми не відображаємо результати цього підетапу у спеціальній таблиці. Зазначимо лише, що констатовано *зворотний зв'язок* ($r_s = -0,163$, $p < 0,01$) між оцінкою студентами ролі грошей як *засобу для розваг (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями)* та *роком навчання* студентів. Суть цієї закономірності проявляється в тому, що із підвищенням року навчання оцінка цього аспекту ролі грошей у життєдіяльності студентів зменшується. Це збігається із даними, які стосуються впливу віку на оцінку цього параметру ролі грошей у життєдіяльності студентів (табл. 2). І знову ж таки, на наш погляд, це можна пояснити тим, що в міру «професійного дорослішання» студентів спостерігається усвідомлення ними значущості і інших, не менш значущих, сфер життєдіяльності особистості.

В цілому в результаті аналізу впливу «зовнішніх» характеристик студентів на оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності можна зробити висновок, що *найбільш значущими* характеристиками є соціально-демографічні характеристики студентів, далі слідує соціально-економічні характеристики. І на останньому місці знаходяться організаційно-професійні характеристики студентів.

3. Взаємозв'язок між чинниками, які обумовлюють ставлення студентів до грошей, та особистісними характеристиками студентів

Третій етап дослідження передбачав вивчення взаємозв'язку між чинниками, які обумовлюють ставлення студентів до грошей, та особистісними характеристиками студентів. Такі характеристики були означені нами як «внутрішні», оскільки стосувались певних особистісних утворень студентів.

До «внутрішніх» характеристик студентів нами було віднесено характеристики, які стосувалися:

а) *мотивації особистості* (загальножиттєва спрямованість; робоча спрямованість; мотивація досягнення);

б) *ставлення до праці та до грошей* (власне ставлення до грошей; орієнтація на процес праці; орієнтація на заробляння грошей);

в) *локус контролю* (екстернальний локус контролю, інтернальний локус контролю);

Проаналізуємо послідовно дані, які стосуються «внутрішніх» характеристик студентів.

Розпочнемо із чинників, які стосуються **мотивації особистості**.

Проаналізуємо спочатку особливості впливу *загальножиттєвої спрямованості* студентів на оцінку ними ролі грошей у їх життєдіяльності (див. *табл. 4*).

Таблиця 4

Взаємозв'язок між оцінкою студентами ролі грошей у їх життєдіяльності та загальножиттєвою спрямованістю особистості студентів та її складовими

Оцінка студентами ролі грошей у їх життєдіяльності	Загальножиттєва спрямованість (коефіцієнт кореляції (r_s))				
	Загальножиттєва спрямованість (в цілому)	Життєзабезпечення	Комфорт	Соціальний статус	Спілкування
Для задоволення власних життєво важливих потреб	0,093	<u>0,136*</u>	0,076	0,021	0,046
Для саморозвитку (отримання освіти, придбання книг, відвідування театрів, музеїв)	-0,042	0,006	-0,67	-0,029	-0,049
Для допомоги близьким	0,109	<u>0,145*</u>	<u>0,131*</u>	0,054	<u>0,180**</u>
Для розваг (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями)	<u>0,163**</u>	0,011	<u>0,281**</u>	0,086	0,101
Для допомоги іншим людям	-0,130*	-0,083	-0,071	0,000	-0,064

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

У першу чергу зазначимо, що вплив *загальножиттєвої спрямованості* в цілому є більш вагомим, порівняно із *робочою спрямованістю*. Про це свідчить той факт, що у процесі аналізу впливу загальножиттєвою спрямованості на оцінку студентами ролі грошей виявлено статистично значущі зв'язки за шістьма показниками, в той час як у процесі аналізу впливу робочої спрямованості – лише за двома показниками.

Стосовно конкретних показників, які стосуються загальножиттєвої спрямованості, то тут виявлено *прямий статистично значущий зв'язок* за такими показниками:

а) між оцінкою студентами грошей як засобу «для задоволення власних життєво важливих потреб» та таким компонентом загальножиттєвої спрямованості, як «життєзабезпечення» ($r_s = 0,136$, $p < 0,05$). Тобто чим більш важливою для студентів є мотивація життєзабезпечення, тим більше вони оцінюють гроші як засіб задоволення важливих життєвих потреб;

б) між оцінкою студентами грошей як засобу «допомоги близьким» та низкою компонентів загальножиттєвої спрямованості: «життєзабезпеченням» ($r_s = 0,145$, $p < 0,05$), «комфортом» ($r_s = 0,131$, $p < 0,05$) та «спілкуванням» ($r_s = 0,180$, $p < 0,01$). Тобто чим більш важливою для студентів є мотивація життєзабезпечення, комфорту та спілкування, тим більше вони оцінюють гроші як засіб допомоги близьким;

в) між оцінкою студентами грошей як засобу для розваг (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями) та загальножиттєвою спрямованістю в цілому ($r_s = 0,163$, $p < 0,01$) та таким її компонентом, як «комфорт» ($r_s = 0,181$, $p < 0,01$). Тобто чим більш важливою для студентів є загальножиттєва мотивація та комфорт, тим більше вони оцінюють гроші як засіб для розваг.

Далі проаналізуємо особливості *робочої спрямованості* студентів на оцінку ними ролі грошей у їх життєдіяльності (див. *табл. 5*).

Встановлено, що на оцінку ролі грошей як засобу *допомоги людям* (близьким людям або іншим людям) впливає низка показників робочої спрямованості:

а) на оцінку грошей як засобу «допомоги близьким» впливає така складова робочої спрямованості, як «соціальна корисність» ($r_s = 0,152$, $p < 0,01$). Суть закономірності полягає в тому, що чим більш вираженою у студентів є мотивація соціальної корисності, тим більше вони розглядають гроші як засіб допомоги близьким людям;

б) на оцінку грошей як засобу «допомоги іншим» впливає така складова робочої спрямованості, як «творча активність» ($r_s = 0,114$, $p < 0,05$). Суть закономірності полягає в тому, що чим більш вираженою у студентів є мотивація творчої активності, тим більше вони розглядають гроші як засіб допомоги іншим людям.

Остання закономірність є особливо цікавою та значущою, оскільки, здебільшого, коли говорять про значущість соціальної активності, то звертають увагу на її роль у підвищенні ефективності діяльності особистості, інтелектуальному розвитку особистості, і практично не акцентується увага на тому, що розвиток творчої активності особистості сприяє і розвитку альтруїстичних установок особистості, зокрема, в контексті оцінки ролі грошей.

Взаємозв'язок між оцінкою студентами ролі грошей у їх життєдіяльності та робочою спрямованістю особистості студентів та її складовими

Оцінка студентами ролі грошей у їх життєдіяльності	Робоча спрямованість (коефіцієнт кореляції (r_s))			
	Робоча спрямованість (в цілому)	Загальна активність	Творча активність	Соціальна корисність
Для задоволення власних життєво важливих потреб	-0,043	-0,047	-0,058	-0,064
Для саморозвитку (отримання освіти, придбання книг, відвідування театрів, музеїв)	0,049	0,027	0,087	0,042
Для допомоги близьким	0,110	0,062	0,076	0,152**
Для розваг (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями)	-0,067	-0,64	-0,104	-0,015
Для допомоги іншим людям	0,064	0,070	0,114*	0,070

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Також дані стосовно впливу робочої спрямованості студентів на оцінку ролі грошей для допомоги іншим є в цілому значущими, оскільки вони свідчать про те, що посилення робочої активності особистості сприяє розвитку альтруїстичних установок особистості, а не лише підвищенню результативності діяльності, досягненню особистістю високих результатів тощо.

Дослідження не виявило впливу **мотивації досягнення** на оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності.

І, насамкінець, проаналізуємо вплив **ставлення студентів до грошей** (власне ставлення до грошей, орієнтація на процес парці та орієнтація на заробляння грошей) на оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності (див. табл. 6).

Таблиця 6

Взаємозв'язок між оцінкою студентами ролі грошей у їх життєдіяльності та ставленням до праці та до грошей студентів

Оцінка студентами ролі грошей у їх життєдіяльності	Ставлення до праці та до грошей (коефіцієнт кореляції (r_s))		
	Власне ставлення до грошей	Орієнтація на процес праці	Орієнтація на заробляння грошей
Для задоволення власних життєво важливих потреб	-0,006	-0,036	0,005
Для саморозвитку (отримання освіти, придбання книг, відвідування театрів, музеїв)	0,007	0,120*	-0,024
Для допомоги близьким	-0,087	0,115*	-0,110
Для розваг (походи в нічні клуби, кіно, вечірки з друзями)	-0,122*	0,083	-0,015
Для допомоги іншим людям	-0,066	0,060	-0,120*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

У процесі дослідження встановлено статистично значущі зв'язки за такими показниками:

а) *прямий* статистично значущий зв'язок – між оцінкою студентами грошей як засобу «для саморозвитку» та «для допомоги іншим» та «орієнтацією на процес праці» (відповідно $r_s=0,120$, $p < 0,05$; $r_s=0,115$, $p < 0,05$). Суть цієї закономірності проявляється в тому, що чим більше студенти орієнтуються на процес праці, тим більше вони оцінюють гроші як засіб для саморозвитку та допомоги іншим;

б) *зворотний* статистично значущий зв'язок між оцінкою студентами грошей як засобу «для допомоги іншим людям» та «орієнтацією на заробляння грошей» ($r_s=-0,120$, $p < 0,05$). Суть цієї закономірності проявляється в тому, що чим більше студенти орієнтуються на процес заробляння грошей, тим більше вони оцінюють гроші як засіб для допомоги іншим людям;

в) *зворотний* статистично значущий зв'язок між оцінкою студентами грошей як «засобу для розваг» та «власне ставленням до грошей» ($r_s=0,122$, $p < 0,05$). Суть цього зв'язку проявляється в тому, що чим більш адекватно студенти ставляться до грошей, тим менше вони оцінюють гроші як засіб для розваг.

Дослідження також не виявило впливу **локусу контролю** на оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності.

Таким чином, дослідження показало вплив низки *особистісних характеристик студентів* на оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження виявило достатньо адекватну оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності (як засобу задоволення життєво важливих потреб студентів, їх саморозвитку, надання допомоги людям, здійснення розваг тощо). Разом із тим, спостерігається *невна диспропорція* в оцінці студентами ролі грошей для задоволення власних потреб та потреб інших людей.

2. Показано вплив соціально-демографічних (вік, стать студентів), організаційно-професійних (рік навчання студентів у вищому навчальному закладі), соціально-економічних (соціальне походження студентів,

майновий статус їх сім'ї) та особистісних (загальножиттєва та робоча спрямованість студентів, ставлення до грошей, їх орієнтація на процес праці та орієнтація на процес заробляння грошей) чинників на оцінку студентами ролі грошей у їх життєдіяльності.

3. Виявлені закономірності слід враховувати у процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейнека О.С. Экономическая психология / О.С. Дейнека. – СПб., 2000. – 160 с.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 512 с.
3. Карамушка Л.М. Ставлення до грошей: вітчизняний та зарубіжний досвід досліджень / Л.М. Карамушка, О.Г. Ходакевич // Актуальні проблеми психології. Том 1 : Економічна психологія. Організаційна психологія. Соціальна психологія : зб. наукових праць / за ред. Максименка С.Д., Карамушки Л.М. – К., 2006. – Вип. 17. – С. 81–105.
4. Кожевнікова І.І. Психологічний аналіз ставлення до грошей економічно успішних людей / І.І. Кожевнікова // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2006. – №3(14). – С. 120–125.
5. Мазараки А.А. Философия денег : монография / А.А. Мазараки, В.В. Ильин. – К. : Киев. нац. торг.-эконом. ун-т, 2004. – 719 с.
6. Москаленко В.В. Суб'єктність економічної соціалізації особистості / В.В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2008. – №3(29). – С. 39–52.
7. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности : учеб. пособ. / [под ред. Г.С. Никифорова, М.А. Дмитриевой, В.М. Снеткова]. – СПб. : Речь, 2007. – 448 с.
8. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособ. / [Д.Я. Райгородский (ред.-сост.)]. – Самара : ИД «БАХРАХ-М», 2001. – 672 с.
9. Сімків М.В. Тип ставлення до оточуючих як чинник монетарних установок / М.В. Сімків // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 10. – С. 720–731.
10. Фенько А.Б. Проблема денег в зарубежных психологических исследованиях // Психологический журнал. – 2000. – №1. – С. 50–62.
11. Furnham, A. The psychology of money / A. Furnham, M. Argyle. – New York : Routledge, 1998. – 324 p.

УДК 159.9-057.19

АСПЕКТИ СТРУКТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОФЕСІЙНИХ КРИЗ У БЕЗРОБІТНИХ

О.В. Рудюк

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету

У статті розглянуто концептуальні основи структурно-психологічного аналізу професійних криз у безробітних. Специфіка прояву професійних криз у безробітних знайшла змістовну конкретизацію у психологічних ідеях вітчизняних і зарубіжних авторів про причини виникнення, критерії, структурно-змістовні і процесуально-динамічні параметри їх подолання.

Ключові слова: безробіття, професійна криза, подолання кризи, переживання кризи.

В статье рассмотрены концептуальные основы структурно-психологического анализа профессиональных кризисов у безработных. Специфика проявления профессиональных кризисов у безработных нашла содержательную конкретизацию в психологических идеях отечественных и зарубежных авторов о причинах возникновения, критериях, структурно-содержательных и процессуально-динамических параметрах их преодоления.

Ключевые слова: безработица, профессиональный кризис, преодоление кризиса, переживание кризиса.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Ідеологія останніх років, активно стимулюючи споживання благ різних видів, неявно обмежувала самовіддачу і альтруїзм у виробничій сфері, у зв'язку з чим відбувалося інтенсивне формування споживачьких моделей поведінки. Особливо помітним це було серед молоді.

Представники цієї соціальної страти в силу підвищеної чутливості до ідеологічних тенденцій в суспільстві активно вивчалися в 1990–2000-х рр. Було встановлено, що в молодіжному середовищі відбулися революційні зміни в рівні матеріальних і посадових домагань. Крім того, інтерференція факторів, зумовлених процесами трансформації суспільної свідомості в умовах ринкової реальності, зумовила фіксацію у психології молодого покоління настанови на швидке отримання благ без особливої рефлексії у виборі засобів їх досягнення.

«Революція домагань», з одного боку, створює об'єктивні передумови для фрустрованості молоді людини при зустрічі з реаліями ринку праці, з іншого боку, може розглядатися в якості індикатора нових моделей поведінки, які символізують трансформацію біографічних стандартів і ціннісних орієнтирів сучасної молоді [10; 107]. В цей період свідомість молоді людини особливо чутлива до ідеологічного потенціалу суспільства і похідних від нього цінних «способів життя» [13].

Розмаїття і невизначеність соціально-професійного вибору, низькі стартові можливості професійної мобільності, негарантований характер зайнятості – все це в комплексі провокує появу ризиків і загроз не лише для особистісної безпеки молоді людини на рівні її індивідуального функціонування (депривацію базових потреб, професійно-кваліфікаційну деградацію, депрофесіоналізацію, професійний маргіналізм, професійні кризи тощо), але й ставить під загрозу перспективу розвитку держави взагалі. У зв'язку з цим актуалізується потреба в ефективних механізмах і технологіях їх нівелювання, перш за все, на особистісному рівні. Проте ефект від реалізації таких технологій буде мінімальним, якщо не враховувати специфічні особливості і закономірності такого роду кризових феноменів.

Головна роль у розв'язанні цієї проблеми належить психологічній науці, потенціал якої ефективно використовується при розробці евристичних моделей і концепцій подолання криз, релевантних явищам